

O'ZBEK NASRIDA BARCHA ETNOGRAFIK TAFSILOTLARNING TASVIRLANISHI

ОПИСАНИЕ ВСЕХ ЭТНОГРАФИЧЕСКИХ ПОДРОБНОСТЕЙ В УЗБЕКСКОЙ ПРОЗЕ.

*Description of all ethnographic details in Uzbek prose. Economics and
pedagogy university lecturer*

Turayeva Iroda Sheramatovna

Annotatsiya. *Ko'pchilik asarlarda xalq og'zaki ijodi, xalq tili lug'ati va frazeologiyasidan tashqari, xuddi xalq og'zaki ijodi kabi asarga uyg'un tarzda to'qilgan etnografik materialdan ham foydalaniladi. Asarda foydalanilgan etnografik material ijodkor tomonidan hayotning o'zidan, o'zining hayotiy kuzatishlaridan olingan. Etnografik materialni o'rganar ekan, ijodkor tasodifiy emas, balki zamondoshlari hayotining tipik va eng muhim hodisalariga to'xtaydi. Shu bilan birga, yozuvchi o'z hikoyasini keraksiz etnografik tafsilotlar bilan chigallashtirmaydi.*

Kirish so'zlar: *etnografik folklorizmlar, milliy xarakter, folklor merosi, landshaft, etnopoetika, oksimoron.*

Абстрактный. *В большинстве произведений, помимо фольклора, лексики и фразеологии народного языка, используется и этнографический материал, который, как и фольклор, гармонично вплетен в произведение. Этнографический материал, используемый в работе, взят художником из самой жизни, из собственных жизненных наблюдений. Изучая этнографический материал, художник не случайно останавливается на типичных и важнейших событиях жизни своих современников. В то же время писатель не загромождает свой рассказ лишними этнографическими подробностями.*

Ключевые слова: *этнографические фольклоризмы, национальный характер, фольклорное наследие, пейзаж, этнопоэтика, оксюморон.*

Abstract. *In most works, in addition to folklore, vocabulary and phraseology of the national language, ethnographic material is also used, which, like folklore, is harmoniously woven into the work. The ethnographic material used in the work is taken by the artist from life itself, from his own life observations. Studying the ethnographic material, the artist does not accidentally stop at the typical and most important events in the life of his contemporaries. At the same time, the writer does not clutter up his story with unnecessary ethnographic details.*

Keywords: *ethnographic folklorisms, national character, folklore heritage, landscape, ethnopoetics, oxymoron.*

Kiyim-kechaklar haqidagi tafsilotlar etnografik folklorizmlarda muhim o‘rin tutadi. Masalan, “O‘tkan kunlar”da kuyov Otabekning kiyinish tasviri milliyliги bilan e‘tiborni tortadi. Jumladan: “Kechki soat beshlarda qutidorning havlisi to‘rt ko‘z bilan kuyav kelishini kutadir. Kuyav uchun palovlar, quyuq-suyuq oshlar, necha turlik ne‘matlar hozirlanib, bular ham kuyavning intizorida turadirlar. Nihoyat, soat besh yarimlarda kuyav keldi. Yigirma-o‘ttiz chog‘liq yosh yigitlar — Rahmatning o‘rtoqlari, ular orasida Otabek — kuyav ko‘rindi: boshida simobi shohi salla, ustidan qora movut sirilgan sovsar po‘stin, ichida o‘zining Shamayda tiktirgani osmoni rang movut kamzul, movut shim: oyog‘ida qalapoy afzali, belida Kumushbibining usta qo‘li bilan tikilgan shohi qiyig‘... Yuzlar qizil, og‘iz irpaygan, ko‘zlar o‘ynab allakimni qidiradir”¹.

Yana salomlashish, so‘rashish, mehmonga borish, mehmondorchilikda o‘zini tutish va boshqalar ham shular jumlasidandir. Bular tasvirlangan qahramon shaxsiyatida o‘ziga xos va individuallik paydo qiladi. Bunga “O‘tkan kunlar” romanida Otabekning mehmonlar bilan so‘rashish tasvirini misol keltirish mumkin: “Ular hujraga kelib kirdilar. Otabek kelguchilarni ulug‘lab qarshiladi.

– Bizni kechirasiz, bek aka, – deb Rahmat uzr aytdi, – vaqtsiz kelib sizni tinchsizladik ².

Otabek ularga yuqoridan joy ko‘rsatar ekan, yoqimliq bir vaziyatda:

– Tinchsizlamadingizlar, bil‘aks quvontirdingizlar, – dedi, – shahringizga birinchi martaba kelishim bo‘lg‘ani uchun tanishsizliq, yolg‘izliq meni juda zeriktirgan edi.

Shu orada hujraga bir chol kirib ul ham mehmonlar bilan so‘rashib chiqdi.... Otabek mehmonlarni tanchaga o‘tquzib, fotihadan so‘ng Hasanalidan so‘radi:

– Tuzukmisiz, ota?

– Xudoga shukur, – dedi Hasanali, – boyag‘idan biroz yengilladim.– Ba‘zi yumushlar buyursam...

– Buyuringiz, o‘g‘lim.

– Rahmat, ota, bo‘lmasa bizga choy qaynatib bersangiz-chi.

– Xo‘b, begim.

¹ Абдулла Қодирий.Ўткан кунлар романи. “Ўқитувчи” нашриёти, 1980. Б-59.

² Абдулла Қодирий.Ўткан кунлар романи. “Ўқитувчи” нашриёти, 1980. - Б.8-9.

Shunday qilib, boshqa xalqlar kabi o'zbek yozuvchilari boy etnografik materiallardan foydalanib, o'z qahramonining tipik milliy xarakterini ko'rsatishga intilishgan. Xalq og'zaki ijodi materialini o'z asarlari tarkibiga kiritib, uni boyitib, yanada ta'sirchan va hissiyotli qilishgan.

O'zbek xalq og'zaki badiiy san'ati shu millatning ma'naviy hayotida muhim o'rin tutadi va uning qadimiy madaniyatini o'rganish uchun eng muhim manba hisoblanadi.

O'zbek romani o'zining mavjudligining boshidanoq voqelikning o'zgarishi va inson xarakterining rivojlanishi jarayonlarini aks ettirdi. O'zbek romanining rivojlanish jarayoni insonning tarix bilan, uning ijtimoiy va ma'naviy muammolari bilan murakkab, ba'zan dramatik o'zaro ta'sirini obrazli ochib berishga asoslangan konsepsiyaning shakllanishi bilan tavsiflanadi. Bundan tashqari, o'zbek romani janrida og'zaki xalq ijodiyoti an'analari, "uning o'ziga xosligi, milliy o'ziga xosligining bir qismi bo'lgan" folklor merosi muhim rol o'ynagan va o'ynaydi.

Umuman og'zaki xalq ijodiyoti an'alaridan, xususan, etnografik materialdan foydalanish nuqtayi nazaridan o'zbek adabiyotining o'ziga xos xususiyatlari mavjud. Bu jihatdan uning xususiyatlari, milliy o'ziga xosligi bo'lgan xalq og'zaki ijodi an'analari obrazning badiiy ifodaliligida, asarning butun mazmunida katta rol o'ynaganini kuzatiladi.

O'zbek yozuvchilari folklor an'alariga amal qilib, ertaklarga xos boshlanma shaklidan ham foydalanganlar. Masalan, G'afur G'ulomning "Tirilgan murda" oksimoronli nomga ega qissasi ertak kabi "Bor ekanu yo'q ekan" deb boshlangan³. Yozuvchining qissani bunday boshlashiga, ehtimol, milliy adabiyotda bunday badiiy vosita allaqachon o'rnatilgan an'alar, ko'plab o'zbek shoir va yozuvchilari tomonidan sinovdan o'tganligi bilan bog'liqdir.

Odamlarning xulq-atvorini aks ettiruvchi manzara, shubhasiz, boyitib, tasvirlangan personajlarni yanada yorqinroq ochib beradi.

Landshaft-boshlanish – bu an'anaviy landshafflarga qaraganda butunlay boshqacha semantik va badiiy yuk ko'taruvchi, hajmi, kengligi yaqqol ko'rinadigan folklor manbalariga ega bo'lgan sof milliy landshaft shaklidir.

Aytish mumkinki, aksariyat o'zbek romanlariga folklor motivlari chuqur singib ketgan. Ya'ni, xalq og'zaki ijodi motivlari juda ko'p romanlarda chuqur

³ G'afur G'ulom. Tanlangan asarlar. T.: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2012.

o'rin olgan. Ayniqsa, xalq og'zaki ijodiyoti an'analari birinchi o'zbek romanlarini sezilarli darajada boyitgan.

Adabiyot madaniyatning bir qismi sifatida milliy dunyoqarashning o'ziga xos xususiyatlarini aks ettiradi. O'zbek nasrining o'ziga xos xususiyati shundaki, asarlarda ko'plab milliy elementlar mavjud.

Roman qahramonlarining hayotini barcha etnografik tafsilotlarda tasvirlash juda ko'p mualliflar badiiy mahoratiga xos xususiyatlardan biridir. Chunki o'zbek hayoti va turmush tarzining xususiyatlari bosh qahramonga ma'lum. Ammo tasvirning "etnopoetikasi" ortiqcha emas, bu milliy xarakter va fikrlashni tushunishga yordam beradi. Muallif oddiy badiiy uslubga murojaat qilib, o'quvchiga o'zbekning etnografik hayoti faktlarini aytib beradi.

O'zbek uylarining tuzilishi tasviri "O'tkan kunlar"da mavjud. Shu asosda yozuvchi o'zbek uylarining tuzilishi bilan ham tanishtiradi. Xususan, bu mavzu "O'tkan kunlar" da o'zbek oshxonasi, o'zbek og'ilxonasi, o'zbek hovlisi kabi tasvirlar bilan boyitilgan. O'zbek oshxonasi va u bilan bog'liq marosim urf-odatlarini haqida ham o'qish mumkin.

Xulosa. Shunday qilib, folklor millatni va umuman etnik guruhni tavsiflovchi universal ma'lumotlar saqlanib qolgan shakl sifatida namoyon bo'ladi. Uning salohiyati juda keng bo'lib, u nasr yozuvchilariga o'z asarlarini badiiy bezash, g'oyaviyligi va xalqchilligini, ta'sirchanligini oshirishga katta imkoniyat yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

- 1.Абдулла Қодирий.Ўткан кунлар романи. "Ўқитувчи" нашриёти, 1980. – Б.59.
- 2.Абдулла Қодирий.Ўткан кунлар романи. "Ўқитувчи" нашриёти, 1980. - Б.8-9.
- 3.Г'афур Г'улом.Танланган асарлар.Т.: Г'афур Г'улом номидagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2012.
- 4.Мўминов Ф. Ҳозирги ўзбек адабиётида фольклоризм: Филол. фан. док-ри ... дисс.автореф. – Т., 1994. –В. 54
- 5.<https://litpr.ru/folklorizm/>.